

UNIVERSELE BEVOEGDHEID

De bevoegdheid van de rechtsinstanties van een staat wordt door twee principes beperkt: het territorialiteitsbeginsel en het personaliteitsbeginsel. Het territorialiteitsbeginsel houdt in dat nationale rechtbanken enkel bevoegd zijn voor misdaden die op het nationale grondgebied werden gepleegd. Het personaliteitsbeginsel houdt in dat nationale rechtbanken enkel bevoegd zijn voor misdaden die werden gepleegd door een onderdaan van de betrokken staat of wanneer het slachtoffer een onderdaan van de betrokken staat is.

Toch hebben bepaalde internationale verdragen¹ een uitzondering voorzien op die principes door een verplichte universele bevoegdheid in te voeren (voor de lidstaten van dat verdrag) voor ernstige schendingen van het Internationaal Humanitair Recht.

Aanvankelijk gold de universele bevoegdheid enkel voor bepaalde categorieën van misdaden, namelijk ernstige schendingen van de Verdragen van Genève zoals opzettelijke doodslag, deportatie of gijzeling, foltering en andere wrede, onmenselijke of vernederende straffen of behandelingen. Het is in deze context van belang dat er geen verplichte universele bevoegdheid is voor misdaden tegen de mensheid en genocide. Voor misdaden waarvoor universele bevoegdheid geldt zijn de nationale rechtsinstanties bevoegd om de vermeende verantwoordelijken te berechten, ongeacht de nationaliteit van de vermeende dader, de plaats waar het misdrijf werd gepleegd of de nationaliteit van het slachtoffer.² De universele bevoegdheid vloeit voort uit de noodzaak een universele waarde te beschermen, die alle staten moeten respecteren.

In toepassing van deze verdragen moeten staten de daders van dergelijke misdrijven ofwel uitleveren ofwel zelf vervolgen en berechten. Om deze verdragsbepalingen te kunnen toepassen kunnen de staten specifieke en/of algemene wetsbepalingen invoeren. In sommige landen bestaat echter geen nationale wetgeving in verband met de uitvoering van internationale verdragen. De toepassing ervan is dan ook afhankelijk van de wetgeving en van de beslissingen van iedere staat.

¹ De Verdragen van Genève van 1949, hun Aanvullende Protocollen en het Verdrag tegen Foltering en andere Wrede, Onmenselijke of Ontereende Behandeling of Bestrafing van 10 december 1984.

² Hoofdstuk X, artikel 49 van het Verdrag (I) van Genève, artikel 50, hoofdstuk VIII van het Verdrag (II) van Genève, artikel 129 van het Verdrag III en artikel 146 van het Verdrag IV. Het artikel 88 van het Aanvullende Protocol bij de Verdragen van 12 augustus 1949 'met betrekking tot de bescherming van de slachtoffers van internationale gewapende conflicten' (Protocol I van 8 juni 1977) voorziet zelfs een ruimere onderlinge gerechtelijke hulp en een samenwerking op het vlak van de uitleveringen.

Na de Tweede Wereldoorlog hadden verschillende nationale rechtbanken vervolgingen ingesteld tegen Duitse staatsburgers die van internationale misdaden werden beschuldigd.

De nationale rechtbanken hebben daarna nog slechts zelden gebruik gemaakt van universele bevoegdheid, al was deze in meerdere internationale verdragen opgenomen. Dit kan worden verklaard door het feit dat heel wat staten in hun nationale wetgeving nog geen bepalingen hadden opgenomen om internationale misdaden aan te klagen en te vervolgen.

De nationale wetgever kan overigens een bevoegdheid voorzien die verder gaat dan de internationale verdragen. Dit noemt men vrijwillige universele bevoegdheid.

Dat is wat België deed in het kader van de Belgische wet van 16 juni 1993.³ Deze wet gaf aan de Belgische rechtsinstaties universele bevoegdheid voor oorlogsmisdaden, misdaden tegen de mensheid en genocide, zonder dat er een territoriaal of persoonlijk aanknopingspunt met België moest zijn. Deze wet werd uiteindelijk twee keer gewijzigd en op 5 augustus 2003 herroepen. België behoudt haar universele bevoegdheid op basis van sommige bepalingen van het Wetboek van Strafvordering, hoewel de draagwijdte ervan door de opeenvolgende wijzigingen werd ingeperkt.

³ België voerde de universele bevoegdheidsbepalingen van de internationale verdragen in door de goedkeuring van de wet van 16 juni 1993 betreffende de bestraffing van de ernstige inbreuken op de Internationale Verdragen van Genève van 12 augustus 1949 en op de Aanvullende Protocollen I en II bij die Verdragen, van 8 juni 1977.

UNIVERSELE BEVOEGDHEID IN BELGIË

De wet van 16 juni 1993 zette het begrip van ernstige schendingen van het Internationaal Humanitair Recht, zoals bepaald in de Verdragen van Genève, om in Belgisch recht en erkende hiermee de bevoegdheid van de Belgische rechtbanken, ongeacht de plaats waar de schendingen werden gepleegd.

België speelde daarmee een voortrekkersrol aangezien het toepassingsgebied van de Belgische wet verder ging dan wat in de Verdragen van Genève was voorzien. De wet omvatte immers oorlogsmisdaden, ongeacht of ze waren begaan tijdens een internationaal of een intern conflict. Het begrip oorlogsmisdaden was in de Verdragen van Genève en de Aanvullende Protocolen beperkt tot internationale conflicten. Innovatief was ook dat vervolgingen konden worden ingesteld tegen een persoon, ongeacht of deze zich op het Belgische grondgebied bevond. Op basis van deze wet kon bijvoorbeeld op 1 november 1998 het vooronderzoek tegen generaal Pinochet worden geopend.

In 1999 werd de universele bevoegdheid van de Belgische rechtbanken via een wetwijziging uitgebreid tot genocide en misdaden tegen de mensheid. Daders konden zich bovendien voortaan niet meer tegen vervolgingen verzetten door zich op hun immuniteit te beroepen. Deze wet maakte het mogelijk dat vier Rwandezen op 8 juni 2001 door het Hof van Assisen van Brussel veroordeeld werden voor deelname aan de Rwandese genocide van 1994. Daarna steeg het aantal klachten heel snel, onder meer tegen Fidel Castro, Saddam Hoessein, Laurent Gbagbo, Hissène Habré en Ariel Sharon.

De wet op de universele bevoegdheid werd uiteindelijk in 2003 herzien nadat het Internationaal Gerechtshof België op 14 februari 2002 in de zaak Yerodia had veroordeeld en nadat onder meer de Verenigde Staten druk op België hadden uitgeoefend. De wet van 23 april 2003 creëerde enerzijds coördinatiemechanismen tussen de Belgische rechtsinstanties en het Internationaal Strafhof en zette anderzijds filters op het instellen van strafvervolgingen.⁴

De wet van 1993 werd uiteindelijk herroepen door de wet van 5 augustus 2003, die een nieuwe titel toevoegde aan het Wetboek van Strafvordering. De schendingen die tot dan toe op basis van de wet van 1993 werden vervolgd, werden erin opgenomen. Op basis van deze wet zijn de Belgische rechtbanken in de volgende drie gevallen bevoegd:

- Wanneer de schending werd gepleegd door een Belg of een persoon met hoofdverblijfplaats op het Belgisch grondgebied;
- Wanneer het slachtoffer Belg is of een persoon die op het moment van de feiten effectief, gewoonlijk en wettelijk sinds drie jaar in België verblijft;
- Wanneer een regel van het internationaal recht België verplicht om de dader van bepaalde schendingen te vervolgen.

De Belgische rechtbanken hebben dus slechts in het laatste geval echte universele bevoegdheid. België heeft beslist om een beperkte universele bevoegdheid te laten gelden, zoals dat ook het geval is in sommige andere Europese landen (Zweden, Zwitserland, Denemarken, Verenigd Koninkrijk,...).

⁴ In de nieuwe wet is voorzien dat de procureur-generaal kan weigeren om een onderzoeksrechter aan te stellen als de zaak geen enkel aanknopingspunt met België heeft. De Minister van Justitie kan de zaak uit handen nemen van de Belgische rechtbanken en terugverwijzen naar de staat op wiens grondgebied de misdaad werd gepleegd of waarvan de dader een onderdaan is. Met dit mechanisme kan het instellen van de vervolgingen worden gefilterd en kan het Openbaar Ministerie voor het stellen van enige rechtshandeling de gegrondheid van de klachten onderzoeken.

Een aantal zaken waarin Belgische rechtsinstanties op basis van hun universele bevoegdheid uitspraak hebben gedaan, zijn het vermelden waard:

- Het proces van de Vier van Butare: vier Rwandezen werden op het Belgische grondgebied aangehouden en beschuldigd van deelname aan de massamoorden op de Tutsi's in Butare tijdens de genocide van 1994. Ze werden vervolgd wegens schendingen van de Verdragen van Genève en het Belgische Wetboek van Strafvordering, maar ze werden niet beschuldigd van genocide, aangezien dit op dat moment nog niet voorzien was in de Belgische wetgeving. Het Hof van Assisen van Brussel vond hen op 8 juni 2001 schuldig en veroordeelde hen tot gevangenisstraffen van 12 tot 20 jaar. Dit is het enige proces waarin een uitspraak viel onder de wet op de universele bevoegdheid, voordat deze wet in 2003 werd gewijzigd.
- Het proces van Etienne Nzabonimana en Samuel Ndashyikirwa: deze twee Rwandezen werden op 29 juni 2005 door het Hof van Assisen van Brussel veroordeeld tot gevangenisstraffen van 10 en 12 jaar wegens misdaden die ze tijdens de genocide van 1994 hadden gepleegd.
- Het proces van Bernard Ntuyahaga: deze Rwandees, een voormalig majoor in het Rwandese leger, werd op 5 juli 2007 door het Hof van Assisen van Brussel veroordeeld tot een gevangenisstraf van 20 jaar voor de moord op tien Belgische blauwhelmen, de Rwandese premier en verschillende andere Rwandezen (de bevoegdheid van het Belgische Hof was gebaseerd op het principe van de universele bevoegdheid en het feit dat sommigen van de slachtoffers Belgen waren).
- De zaak Yerodia: een vooronderzoek werd ingesteld tegen A. Yerodia, minister van Buitenlandse Zaken in de DRC, omwille van misdaden tegen de mensheid, internationale misdaden en genocide. In april 2000 werd een internationaal aanhoudingsbevel tegen hem uitgevaardigd. In oktober 2000 diende de DRC bij het Internationaal Gerechtshof een verzoek in tegen België om dit internationaal aanhoudingsbevel te betwisten. In februari 2002 veroordeelde het Internationaal Gerechtshof België tot de vernietiging van het aanhoudingsbevel omdat dit bevel inging tegen de erkende immuniteit van staatshoofden en ministers van Buitenlandse Zaken zolang ze in functie zijn. De kamer van inbeschuldigingstelling van het Hof van Beroep van Brussel verklaarde derhalve de klachten tegen A. Yerodia in april 2002 onontvankelijk gezien de beschuldigde zich niet op het Belgische grondgebied bevond.

Bronnen

- Antoine Bailleux, *L'histoire de la loi belge de compétence universelle. Une valse à trois temps: ouverture, étroitesse, modestie*, Droit et Société, 59/2005, pp. 107-136, <http://www.rechts.msh-paris.fr/publications/revue/pdf/ds59/ds059-08.pdf>
- Eric David, *Que reste-t-il de la compétence universelle dans la loi du 5 août 2003 ?*, Jura falconis, 2003-2004, n° 1, pp. 55-72.
- La Cour pénale internationale: http://www.icc-cpi.int/fr_menus/icc/about%20the%20court/Pages/about%20the%20court.aspx
- *Compétence universelle*, elektronisch dossier van het Centre de Droit International van de Université Libre de Bruxelles: <http://competenceuniverselle.wordpress.com/>
- TRIAL: <http://www.trial-ch.org/fr/ressources>
- Internationale Federatie voor de Mensenrechten (FIDH): <https://www.fidh.org/lettres/2002/fr/57/n57c.pdf>
- Michael Verhaeghe, *De politieke begrafenisstoet van de Genocidewet*: <https://www.law.kuleuven.be/jura/art/40n1/verhaeghe.pdf>
- Prof. dr. Jan Wouters, *Tien jaar experimenteren met internationaal recht*: <https://www.law.kuleuven.be/jura/art/40n1/wouters.pdf>